

Dr. Zoltán Zoltán

Pest-környék településszerkezetének célszerű koncentrációja

A főváros körül kialakult agglomerációs övezet területfejlesztési és rendezési szempontból egyaránt számos, megoldásra váró problémát vet fel. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy az urbanizálódás több, határozottan felismerhető jegye — a népesség urbánus foglalkozási szerkezete, növekedési üteme, népsűrűsége — ellenére még a legnagyobb települések sem érték el azt a településfejlettségi (beépítettségi és infrastrukturális ellátottsági) szintet, amelyek alapján várossá minősülhetnének. Cikkünkben a jelenlegi helyzet fő vonásainak, azok kialakulása okainak felvázolása mellett arra törekszünk, hogy a településfejlesztés és településrendezés koncentrációi lehetőségeit mint modellt felvázoljuk.

Az urbanizálódás főbb társadalmi jegyei

Az övezet urbanizálódásának főbb társadalmi jegyei közül elsőként a népesség urbánus jellegű foglalkozási szerkezetét kell megemlítenünk. Ebben a vonatkozásban többször használjuk városaink strukturális jellemzőit, mert érdekes módon — mint látni fogjuk — az övezet egészének, de különösen egyes nagyobb településeinek mutatói ezekkel nagy hasonlóságot mutatnak.

Egyes szerzők szerint az aktív kereső népesség foglalkozási szerkezetének megváltozása, vagyis az iparban foglalkoztatottak arányának túlsúlyba kerülése és az agrárnépesség minimálisra

csökkenése a legfőbb városiasodást serkentő elem. Kétségteljesen van ebben sok igazság, hiszen az iparban foglalkoztatottak döntő része világszerte a városokba koncentrálódik. Ám éppen Pest megye és az agglomerációs övezet példája bizonyítja, hogy ezt a tényezőt nem foghatjuk fel túlzottan mereven, helytől is időtől elvonatkoztatva.

1970-ben Magyarországon az iparban foglalkoztatottaknak 78%-a jutott a városokra. Pest megyében viszont az iparban foglalkoztatottaknak csak 16%-át adták a városok — és 84%-át a községek! A községekben ötször annyi iparban foglalkoztatott élt, mint a 6 városban. Ezeknek mintegy a fele (87 ezer fő) jutott az agglomerációs övezet 44 községére. Pest megye — és különösképpen az agglomerációs övezet — községeiben a lakóhely és munkahely területi szétválása számos belső ellentmondás forrása. Az agglomerációs övezet ipari és általában nem mezőgazdasági foglalkoztatottjainak csak 40%-a dolgozik helyben, 60%-a pedig eljáró. Döntő többségük a fővárosban dolgozik.

Ebből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a nem mezőgazdasági foglalkozási ágak túlsúlyba kerülése a foglalkozási szerkezetben csak akkor urbanizáló tényező, ha ez helyi foglalkoztatás, és nem eljárás formájában valósul meg. Ám ha a lakosság foglalkozási szerkezetének megváltozása igényli a fejlettebb, városi szintű ellátottságot — ami aligha vitatható —, akkor ennek

nem helyben történő foglalkoztatás esetén is be kell következnie.

A tényleges városiasodást meggyorsíthatná az a körülmény is, hogy az aktív keresők foglalkozási szerkezete Pest megyében — különösen az agglomerációs övezetben — kezdi megközelíteni városaink átlagát.

1970-ben városainkban az aktív keresők 55%-a dolgozott az iparban. Pest megye 6 városában 49% volt az iparban foglalkoztatottak aránya. Figyelemreméltó jelenség, hogy a megye egészében is a községek aktív keresőinek 45%-át az ipar foglalkoztatta. Az agglomerációs övezetben pedig ez az arány 50%.

Városainkban az iparban foglalkoztatottak aránya 25–70% között mozog. A szélső értékeket a kevésbé iparosodott hajdúsági és nagyunsági városok (alsó sáv), valamint az erősen iparosodott új, szocialista városok (felső sáv) képviselik. Ebben a rangsorban több agglomerációs övezeti nagyközség nagyon előkelő helyet foglalna el; hiszen 70% fölött van az iparban foglalkoztatottak aránya Szigethalmon, 60% felett Szigetszentmiklóson, Pilisvörösváron, Dunakeszin, Fóton, 50% felett Érden, Budaörsön, Solymáron, Kistarcsán, Vecsésen, Üllön, Dunaharaszton, Budakalászon, Pomázon. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya pedig a városi 10%-os átlag alatt van Érden, Budaörsön, Pilisvörösváron, Kistarcsán, Dunaharaszton, Szigethalmon, Budakalászon és Dunakeszin. A többi fejlettebb nagyközségben sincs sokkal 10% fe-

lett, egyes Gödöllő környéki és szentendrei-szigeti községet kivéve.

A második, feltétlenül az urbanizálódás irányába ható társadalmi tényező: a népesség növekedési üteme.

Városaink népessége 1960–1970 között 17%-kal növekedett. Az agglomerációs övezet népessége pedig 27,5%-kal. Ez a növekedési ütem eléri, sőt némileg meg is haladja a megyeszékhelyek népességének gyarapodását. Pest megye városai lakosságának növekedési üteme ennek alig a fele, a községeké pedig kétötöde. Az agglomerációs övezet népessége 1970-ben már akkora volt, mint két legnagyobb vidéki városunké (Miskolc és Debrecen) együttvéve.

A harmadik lényeges tényező: a népsűrűség. Az agglomerációs övezet népsűrűsége 290 fő/km², amely 22%-kal magasabb, mint a járási jogú városoké.

Társadalmi oldalról tekintve tehát az agglomerációs övezet hazánk egyik leggyorsabban urbanizálódó — urbánus struktúrát felvevő — területe. Ennek ellenére mégsem mondhatjuk azt, hogy ezzel a nagyarányú társadalmi struktúraváltozással a települések fejlődése lépést tudott volna tartani. Ennek számtalan ismert és több szakcikkben kitéve kifejtett külső okai mellett (a lakosság eljáró foglalkozási szerkezete, az állami lakásépítkezéseknek és az infrastrukturális fejlesztéseknek a népességnövekedéstől elmaradó üteme) számos belső akadályozó tényezője is van.

Cikkünk további részében főként ezekre kívánunk koncentrálni. Pest környék funkcióváltozásából és az infrastrukturális elmaradottságból adódó problémákat e cikk szerzője is kifejtette már e folyóirat hasábjain. (A főváros háztáji: Pest megye. Budapest, 1967. november. Pest környék településfejlettsége. Budapest, 1968. július.)

Az agglomerációs övezet településszerkezeti problémái

Az agglomerációs övezet fejlődését akadályozó belső tényezők közül a településszerkezet atomizálását kell kiemelni.

Az agglomerációs övezet területe 1143 km², vagyis valamivel több, mint a főváros területének kétszerese. Ezen a területen 44 település található: két város (Százhalombatta és Szentendre) és 42 község.

Nagyon heterogén a településszerkezet, mivel a népesség településként tág határok között szóródik. A két szélső értéket Érd mint a legnagyobb (31 188 lakos) és Pócsmegyer mint a legkisebb (783 fő) képviselik. A korábbiakban már többen felhívták a figyelmet arra, hogy az övezetbe való besorolás nem egységes települési kritériumok szerint történt, hanem sokkal inkább a főváros jelenlegi területének mintegy távlati kivetítéseként, a várható növekedést figyelembe véve. Tehát olyan fejlesztési tartalékterületek is belekerültek az övezetbe, mint például a Szentendrei-sziget és községei: Csomád vagy Mogyoród községek, amelyek a népesség növekedési üteme vagy foglalkozási szerkezetváltozása tekintetében korántsem hordják magukon az agglomerációs övezet községeinek jellemző vonásait.

Ennél azonban nagyobb településszerkezeti probléma az, hogy az övezetbe tartozó községek többségének nincs valóban szervezőképes, városias központja, és az öntörvényű fejlődés keretében magától valószínűleg sohasem alakulna ki, vagy csak olyan hosszú távlatban, hogy a fejlődés szempontjából reálisan nem is vehető számításba. Ez főként arra vezethető vissza, hogy az agglomerációs övezet községeinek jelentős része eredetileg is központ nélküli, telepés községként jött létre, s miután ott a lakosság gazdasági aktivitása régtől fogva csak a településen kívül bontakozhatott ki, a települések gazdasági tevékenysége állandóan a főváros vonzásában zajlott. Így nem jöhetett létre olyan helyi

tőkekonzentráció, amiből az önálló fejlődés pénzszükségletét fedezhették volna.

A településszerkezet kezdettől fogva széteső jellegét fokozta az is, hogy a lakosság áramlása az egyes településeken belül a legtöbbször nem centrális — településközponti — irányú volt, hanem megoszlott a különböző közlekedési eszközök (vasút, HÉV, autóbusz) megállóhelyei szerint, ahonnan a lakosok a fővárosba utazhattak.

A települések kezdettől fogva nem rendelkeztek olyan infrastrukturális rendszerrel (főként közművekkel), amely a kapitalista fejlődés időszakában a beruházott tőke koncentrált felhasználását tette volna lehetővé. Lényegében minden új ipartelep létrehozásakor a szükséges infrastruktúrát is meg kellett teremteni. Ebben a vonatkozásban csak a Duna menti községek rendelkeztek bizonyos helyzeti előnnyel, a közeli olcsó víznyelési és ipari szennyvízelvezetési lehetőség következtében. Ezzel magyarázható, hogy az övezet legfejlettebb, helyben épült ipari együtteseivel a fővárostól északra és délre, a Duna mellett találkozhatunk. E területeken azonban nem alakulhattak ki igazi központok, mert a különböző érdekek és törekvések sokszor az egyes települések érdekeit keresztező fejlesztésekhez vezettek. Kisebb-nagyobb központok jöttek létre egymás közelében anélkül, hogy ezek településfejlesztő hatását vagy annak hátrányait kellően mérlegelték volna. Így például a Csepel-sziget főváros alatti részén négy fejlesztési centrum is kialakult egymás közelében: Szigetszentmiklós, Szigethalom, Halásztelek és Tököl. Vagy a Duna déli részén Érd, Százhalombatta, Diósd. Településfejlesztési szempontból teljesen igazat kell adnunk azoknak, akik szerint Százhalombattát Érddel együtt kellett volna városra fejleszteni. E koncepció elszikkadása miatt az a furcsa helyzet állt elő, hogy a 32 000 lakosú Érd — középvárosi számú lakosságával — még mindig község, Százhalombatta pedig 8 ezer fős, lényegében még nagyközségi számú lakosságával már város.

Mindez egyre inkább arra a reális felismerésre ösztönöz bennünket, hogy az agglomerációs övezet fejlesztését sokkal koncentráltabban, a nagyobb településegységekre, illetve azok kialakítására törekedve kell a jövőben megvalósítanunk. Aligha járható út, hogy csak a 12 legnagyobb, 10 000 lakoson felüli nagyközség fejlesztésére kon-

centráljunk, hiszen anyagi erőforrásainkat még egy ilyen koncepció is nagyon szétforgácsolná. Ugyanakkor az 5–10 ezer lakosú települések ellátottsági helyzetének javítását sem tolhatjuk ki a késői jövőbe.

A koncentráció előnyei

A nagyobb településegységek létrehozását — ez megfelelne a jelenlegi középvárosi népességtömörülés feltételeinek is — több megfontolás indokolja.

1.) Egyes agglomerációs övezetbe tartozó nagyközségek, például: Dunakeszi—Fót, Csömör—Kistarcsa—Kerepes, Gyömrő—Maglód—Ecsér, Vecsés—Gyál, Dunaharaszti—Szigetszentmiklós—Szigethalom, Érd—Százhalombatta—Diósd—Tárnok anynyira közel fekszenek egymáshoz, hogy távlatilag összenövésük várható.

2.) Az érintett községek jelentős részében csak nagyarányú szanalással lehetne egy városközpontot kiépíteni; ez a fejlesztést nagyon megrágítaná. A városias központok kialakítása ugyanakkor a nagyobb községekben már sokáig nem halogatható. Tehát, ha a jelenlegi közigazgatási területeket vesszük alapul a fejlesztésnél, az távlati célkitűzéseinktől igen messze vezetne.

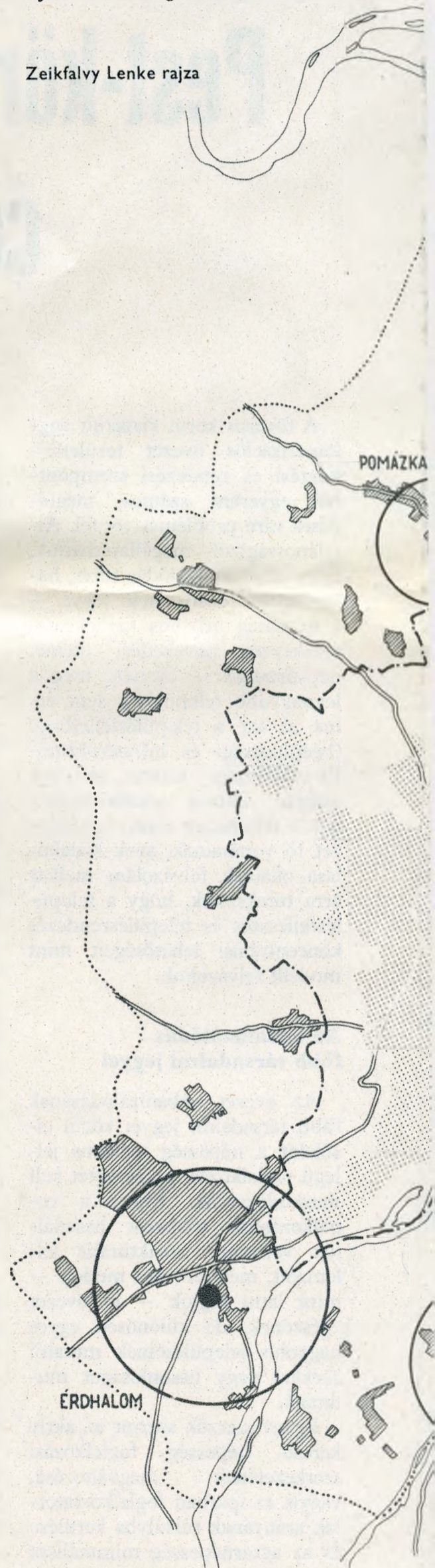
3.) Figyelembe kell vennünk, hogy a fővárosból kivezető autós-trádák megépítésével a környező községek közlekedési hierarchiája számottevően módosul. A forgalom zöme olyan területekre helyeződik át, amelyek a jelenlegi községcentrumoktól távolabb esnek: hiszen az útépítésekkel kapcsolatos szanalási költségek csökkentése érdekében általában a települések közötti szabad sávokat használják fel. A települések forgalmában ez alapvető változást idéz elő, hiszen a magánjárművek és a gyorsjáratú autóbuszok is — amelyek az utazási időt számottevően lecsökkenthetik — első sorban ezeket az új útvonalakat veszik igénybe.

4.) A külföldi agglomerációk fejlesztésének tapasztalatait is felhasználva, célszerűnek látszik, hogy az új, városi ellátást szervező intézményközpontokat az egymással érintkező, egymás felé konvergáló településközi sávokban építsük fel. Ily módon a legtöbb esetben egy szervező központ építésével 2–3–4 község intézményellátását tudjuk megoldani.

A külföldi agglomerációs fejlesztések sok érdekes elgondolást vetnek fel; ezek a mi tervező te-

vékenységünkre is megtermékenyítő hatással lehetnek. Még ott is, ahol — hozzánk hasonlóan — a regionális nagyvárosok túlzott mértékű fejlődését korlátozni kívánják, az agglomerációs övezetekben jelentős településfejlesztés bontakozik ki. Ez abból a helyes felismerésből következik, hogy a regionális nagyváros csak akkor tudja funkcióját jól ellátni, ha az integrált várostest és a környék ellátottsági szintjét közeli-

Zeikfalvy Lenke rajza

teni tudják. Ez a mi esetünkben is érvényes.

Az agglomerációs övezet községek lakossága kertes-családház rajongását valószínűleg hosszú távon sem hajlandó feladni. Ez talán nem is lenne célszerű, éppen az egyre növekvő szabadidő ésszerű felhasználása miatt sem. Itt valószínűleg nem azt az elvet kell követnünk, amit vidéki városaink rekonstrukciójánál, hogy ti. az alacsony beépí-

tettségi városközpontokat lebontjuk, és helyükre többszintes lakóépületeket emelünk. Az agglomerációs övezetben ez a módszer szétforgácsolná erőforrásainkat, emellett a lakosság elképzeléseivel sem találkozna megfelelően. De olyan szervezőközpontok létrehozása, amelyek a szomszédos települések érintkezési csomópontjában, az új közlekedési orientációnak megfelelő területeken jönnek létre, és az

intézmény-ellátást rövid időn belül megjavítanák, valószínűleg osztatlan helyeslésre találna.

Egy ilyen jellegű fejlesztési koncepció van megvalósulóban például Franciaországban, Cergy-Pontoise város környékén. Pontoise régi város, az Oise folyó völgyében, Párizstól ÉNy-ra, vonattal egy órányi távolságra. Itt új városközpont épül, amelyet összekapcsolnak a régi várossal és több kis településsel, policentrikus egészet alakítva ki belőlük. A városközpont két ütemben készül. Az első ütemben megépül az előjáróság, egy főiskola (a mi esetünkben gimnázium vagy szakközépiskola lehetne), több hivatali épület, bevásárló központ és egy szép park. Az útrendszer a városközpontban a gyalogjárók szintje alatt fut majd, elkülönítve a gyalogos és autós forgalmat. A tervezők arra számítanak, hogy az előjáróság és az üzleti negyed megépítése mágnesként fog hatni, és előmozdítja az új városközpont spontán növekedését is. A központ első ütemének megvalósítását öt évre tervezik.

A gyorsabb urbanizálódás érdekében

Úgy gondolom, hogy nálunk is hasonló városközpont-építésekkel kellene az összenövőfélben levő községek urbanizálódását meggyorsítani. A magyar városépítéssel, amely az utóbbi időben annyi szép példát nyújt a településrekonstrukciókra, az agglomerációs övezet heterogén településszerkezetének fejlesztésében is bizonyára tudna előremutatást alkotni.

Lehet, hogy az általam vázolt koncentrált településfejlesztés egyes szakemberek számára túl merésznek tűnik majd. Vannak ugyanis, akik úgy vélekednek, hogy az agglomerációs övezet problémáit majd megoldja a fővárossal való lassú összenövés és később a közigazgatási hozzátartozás. De az agglomerációs övezet belső, 1950-ben a fővároshoz csatolt peremvárosi gyűrűjének példája arra figyelmeztet bennünket, hogy ez aligha lesz járható út. A főváros ugyanis az eltelt két évtized alatt is nehezen tudta ezeket a településeket a hátrányait „ledolgozni”, különösen ami az út-, víz- és csatorna ellátottságot illeti. Az infrastruktúra minden területén még igen hosszú távon bőven van pótolni-
való ahhoz, hogy a régi peremvárosok a belső kerületek ellátottsági szintjére emelkedjenek! A városközpont-rekonstrukciókat is most kell a legtöbb helyen, nagy anyagi áldozatok (tömeges

szanálás) árán megoldanunk. Arra is van példa a főváros jelenlegi közigazgatási határain belül, hogy milyen nehéz egy minden településrészt kellően integráló kerületi központot létrehozni ott, ahol az integrálódási folyamat csak a közigazgatási egybekapcsolás után indult meg, és előtte a települések hierarchikus rendszere nem alakult ki (XVI., XVII., XXII. kerületek). Az agglomerációs övezet községeknek majdan a fővároshoz csatolásával, a még heterogénebb településszerkezet miatt, még sokkal nehezebb problémákkal kellene szembenéznünk.

Szerintem már a jelenlegi fejlesztési periódusban döntenünk kell az agglomerációs övezet községek távlati településkonzentrálásának ügyében! A közép- és hosszútávú fejlesztési és területrendezési terveket ennek figyelembevételével kellene máris kidolgozni és majdan megvalósítani.

Az agglomerációs övezet egyes nagyközségeink összevonásával a jelenleginél sokkal jobban fejleszthető településegységek keletkeznének a főváros környékén. Példaként felvázolom a lehetséges településegységeket (a koncentráció az 1970. évi népességszám alapján is figyelemre méltó!):

Fótkeszi (Dunakeszi és Fót)	30 000 fő
Tarcsaliget (Csömör, Kis- és Nagytarcsa, Kerepes)	19 000 fő
Gyömrőd (Ecser, Maglód, Gyömrő)	20 000 fő
Újvecsés (Gyál, Vecsés)	33 000 fő
Szigetharaszti (Szigetszentmiklós, Szigethalom, Dunaharaszti, Taksony)	40 000 fő
Érdhalom (Érd, Százhalombatta, Diósd, Tárnok)	46 000 fő
Pomázkalász (Budakalász, Pomáz)	16 000 fő

Egy ilyen településkonzentráció révén az agglomerációs övezet jelenlegi népességének közel kétharmada 7 városi településben egyesülne. Urbanizációs szempontból az agglomerációs övezet elfoglalhatná végre méltó helyét a magyar városszerkezetben, mint a társadalmi urbanizálódásban kétségkívül a legdinamikusabb struktúrájú terület.

Ez a szervezeti koncentráció a továbbiakban nagymértékben előmozdítaná az anyagi erőforrások koncentrált és magas társadalmi-gazdasági haszonnal párosuló felhasználását is.

AZ AGGLOMERÁCIÓS ÖVEZET TELEPÜLÉSKONCENTRÁCIÓJÁNAK VÁZLATA.

